

Από τη μονοπολικότητα στην πολυπολικότητα και πίσω στον ανταγωνισμό των μεγάλων δυνάμεων

Description

Ιωάννης Τιρκίδης*

Ο πόλεμος στην Ουκρανία μπορεί να είναι το πιο βίαιο και εκρηκτικό γεγονός στις διεθνείς σχέσεις εδώ και πολύ καιρό. Αλλά δεν είναι ένα μοναδικό ή αυτόνομο γεγονός. Ούτε είναι απλώς μια σύγκρουση μεταξύ της Ρωσίας και του NATO και των Ηνωμένων Πολιτειών. Ο πόλεμος στην Ουκρανία θα πρέπει να γίνει αντιληπτός ως έκφανση μιας ευρύτερης σύγκρουσης μεταξύ Ανατολής και Δύσης, η οποία υποβόσκει εδώ και πολύ καιρό. Είναι μια σύγκρουση μεταξύ μεγάλων δυνάμεων που διασπά και κατακερματίζει το παγκόσμιο σύστημα. Και ως τέτοια, σηματοδοτεί τα όρια και τα μειονεκτήματα της λεγόμενης “κανονιστικής” τάξης πραγμάτων στις διεθνείς σχέσεις, και υπογραμμίζει τον εθνοκεντρικό και άναρχο χαρακτήρα αυτού που αναδύεται. Ξαφνικά υπάρχει μεγαλύτερη αβεβαιότητα και μεγαλύτερος κίνδυνος παγκόσμιων ανταγωνισμών και βίαιων πολεμικών εκρήξεων. Για πρώτη φορά, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεσμεύονται πλήρως για την ήττα ή και τον διαμελισμό μιας μεγάλης και ισχυρής πυρηνικής δύναμης, της Ρωσίας, στην Ουκρανία. Για πρώτη φορά υπάρχει ένας μεγάλος διχασμός μεταξύ της Δύσης από τη μία πλευρά και του υπόλοιπου κόσμου, της παγκόσμιας πλειοψηφίας των χωρών που δεν ενστερνίζονται το δυτικό αφήγημα. Ο μονοπολικός κόσμος της μετασοβιετικής εποχής φτάνει στο τέλος του, για να αντικατασταθεί από ένα πολυπολικό υπό διαμόρφωση σύστημα. Ο κόσμος επανεξισορροπείται και η παγκόσμια οικονομία κατακερματίζεται εκ των πραγμάτων. Σε αυτό το άρθρο, αναλύουμε και συζητάμε ορισμένα από αυτά τα ζητήματα.

Η μονοπολική στιγμή των διεθνών σχέσεων

Όταν η Σοβιετική Ένωση κατέρρευσε, ο κόσμος εισήλθε σε αυτό που οι αναλυτές των διεθνών σχέσεων αποκαλούν μονοπολική στιγμή. Η αντιπαλότητα μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και του NATO από τη μία πλευρά, και του σοβιετικού μπλοκ από την άλλη, είχε λάβει τέλος, και ο καπιταλισμός ήταν ότι είχε απομείνει όρθιο. Η Αμερική αναδείχθηκε ως η αδιαμφισβήτητη, μοναδική, παγκόσμια υπερδύναμη.

Τότε ήταν που ο Φράνσις Φουκουγιάμα δημοσίευσε το 1989, το περίφημο άρθρο του “Το τέλος της ιστορίας”, και λίγα χρόνια αργότερα ένα βιβλίο με τον ίδιο τίτλο. Το βασικό επιχείρημα του Φουκουγιάμα, ήταν ότι μετά την ήττα του φασισμού στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, και του κομμουνισμού στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου, αυτό που είχε απομείνει, το μόνο βιώσιμο πολιτικό σύστημα, ήταν της φιλελεύθερης δημοκρατίας και της καπιταλιστικής οργάνωσης της οικονομίας. Αν αυτό ήταν το κυρίαρχο σύστημα και αν ο κόσμος θα κατοικούσαν από φιλελεύθερες δημοκρατίες, χωρίς τέλος, τότε οι αιτίες πολέμων θα εξαφανίζονταν, επειδή οι φιλελεύθερες δημοκρατίες δεν πολεμούν η μία την άλλη. Και η ιστορία θα τελείωνε.

Εκ των υστέρων, αυτό ήταν θριαμβολογία στη χειρότερη εκδοχή της, τελείως εσφαλμένη και ίσως ακόμη και εξαιρετικά ανόητη εκτίμηση. Η ιστορία δεν τελείωσε, τα εθνικά κράτη δεν κατέρρευσαν, και σίγουρα οι φιλελεύθερες δημοκρατίες δεν κατέκλυσαν τον πλανήτη.

Αλλά για ένα διάστημα στη μονοπολική στιγμή, όταν οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν η μόνη υπερδύναμη, η μεγαλύτερη και ελλειμματικά καταναλωτική οικονομία του κόσμου, φαινόταν ότι η ιστορία είχε πράγματι τελειώσει. Η εξάπλωση της φιλελεύθερης δημοκρατίας ως πολιτικού συστήματος, και της οικονομικής της οργάνωσης, φαινόταν ως ο μόνος δρόμος προς τα εμπρός, το κύμα του μέλλοντος.

Έτσι, η Αμερική ενστερνίστηκε την Κίνα και η Ευρωπαϊκή Ένωση ακολούθησε το παράδειγμά της με διαδοχικά κύματα διεύρυνσης, το 1995, το 2004, το 2007 και το 2013. Η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε 12 μέλη το 1991 και σήμερα έχει 27 και αφού έχασε ένα, το Ηνωμένο Βασίλειο, το 2020. Την ίδια στιγμή, το NATO επεκτάθηκε από 16 μέλη το 1990, όταν επανενώθηκε η Γερμανία, σε 31 σήμερα, ή 32 μαζί με τη Σουηδία.

Ο πόλεμος ως σημείο καμπής

Ο πόλεμος στην Ουκρανία αποτελεί σημείο καμπής στις διεθνείς υποθέσεις. Είναι η πρώτη φορά που ένας πόλεμος διεξάγεται με σαφή και ρητό στόχο την ήττα μιας

μεγάλης και ισχυρής πυρηνικής δύναμης, επιφέροντας αλλαγή του καθεστώτος της, ίσως ακόμη και κατακερματισμό της. Είναι η πρώτη φορά που οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν δεσμευτεί ολοκληρωτικά στον πόλεμο στο πλευρό της Ουκρανίας, παρέχοντας τόσα πολλά όπλα και γενική υποστήριξη, ώστε η Ρωσία να τις βλέπει ως μέρος της σύγκρουσης. Είναι η πρώτη φορά που η Δύση προσπαθεί να αποκλείσει μια μεγάλη χώρα όπως η Ρωσία από το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα, ενώ ταυτόχρονα κατάσχει τα αποθεματικά της. Είναι επίσης η πρώτη φορά που η πυρηνική κλιμάκωση θεωρείται ως ένας όχι τόσο αμελητέος κίνδυνος.

Η Δύση παρουσιάζει τώρα τις εξελίξεις ως μια άνευ προηγουμένου αναβίωση του δυτικού ατλαντισμού. Η Γερμανία, για παράδειγμα, έχει αλλάξει εντελώς την εξωτερική της πολιτική, έχει αποστασιοποιηθεί από τη Ρωσία και θα επανεξοπλιστεί. Το NATO έχει διευρυνθεί για να συμπεριλάβει τη Φινλανδία και τη Σουηδία, και είναι αναμφισβήτητα πιο ενωμένο, και έτσι, οποιαδήποτε πρόβλεψη για την ανάδυση μιας νέας παγκόσμιας τάξης πραγμάτων, μιας τάξης που δεν θα καθοδηγείται από τη Δύση, είναι εντελώς λανθασμένη, σύμφωνα με αυτή την οπτική.

Αλλά κάποια θεμελιώδη πράγματα αλλάζουν. Η ηγεμονική θέση της Αμερικής στο παγκόσμιο σύστημα αμφισβητείται πλέον με συντεταγμένο τρόπο, τόσο από τη Ρωσία όσο και από την Κίνα. Ο Παγκόσμιος Νότος δεν έχει υιοθετήσει το συγκεκριμένο υπόδειγμα της Δύσης, ούτε το αφήγημά της. Οι χώρες της Μέσης Ανατολής, της Νοτιοανατολικής Ασίας, της Λατινικής Αμερικής και αλλού, έχουν μια πολύ διαφορετική και αποστασιοποιημένη άποψη για τον πόλεμο στην Ουκρανία.

Είσοδος των BRICS

Η ταυτόχρονη άνοδος της Κίνας και των BRICS είναι ίσως η μεγαλύτερη εξέλιξη στις διεθνείς σχέσεις, μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, και δεν μπορεί να αγνοηθεί. Οι BRICS αποτελούνται από πέντε χώρες – τη Βραζιλία, τη Ρωσία, την Ινδία, την Κίνα και τη Νότια Αφρική – και το συνδυασμένο ΑΕΠ τους σε ισοτιμία αγοραστικής δύναμης είναι πλέον μεγαλύτερο από αυτό των G7, της ομάδας των πλουσιότερων χωρών του κόσμου. Αυτό τους δίνει την κρίσιμη μάζα που τους έλειπε για να επιδιώξουν να ξεφύγουν από το σύστημα του δολαρίου.

Την εποχή της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι ΗΠΑ αντιπροσώπευαν το 20% και οι G7 το ήμισυ του παγκόσμιου ΑΕΠ σε όρους αγοραστική ισοτιμίας. Η Κίνα αντιπροσώπευε μόλις το 5% και η Ρωσία το 3%. Οι σημερινές BRICS αντιπροσώπευαν λιγότερο από το 15%. Το οικονομικό χάσμα ήταν τεράστιο τότε, όταν η πληθυσμιακή αναλογία ήταν 4 προς 1, BRICS έναντι G7. Αντίθετα,

στο τέλος του 2022, οι G7 αντιπροσώπευαν το 30% του παγκόσμιου ΑΕΠ και σχεδόν το 10% του παγκόσμιου πληθυσμού. Οι BRICS αντιπροσώπευαν το 31% και το 41% του παγκόσμιου πληθυσμού αντίστοιχα.

Αυτές οι αλλαγές στις σχετικές οικονομικές κατατάξεις δεν αντικατοπτρίζονται στην παγκόσμια τάξη που βασίζεται σε κανόνες και στους θεσμούς της. Αυτό δεν είναι βιώσιμο. Οι BRICS, με επικεφαλής την Κίνα, έχουν δηλώσει την αντίθεσή τους στο παγκόσμιο σύστημα που κυριαρχείται από το δολάριο και λαμβάνουν μέτρα για την αποδολαριοποίηση τους, όχι εύκολο εγχείρημα. Αλλά αν συμβεί, η απο-δολαριοποίηση του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος, θα έχει εκτεταμένες επιπτώσεις για τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Δύση.

Πολυπολικότητα και μεγάλες δυνάμεις

Ο κόσμος είναι ντε φάκτο πολυπολικός. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα επιστροφή σε έναν νέο Ψυχρό Πόλεμο, αλλά μάλλον πρόκειται για μια νέα εποχή αντιπαλότητας των μεγάλων δυνάμεων, ανάλογη με την εποχή του 19^{ου} αιώνα, μέχρι τις αρχές του 20^{ου}. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε πώς οι μεγάλες δυνάμεις αλληλοεπιδρούνται σε ένα πολυπολικό διεθνές σύστημα. Το βασικό στοιχείο, σύμφωνα με τον καθηγητή John Mearsheimer του Πανεπιστημίου του Σικάγο, είναι ότι το σύστημα είναι άναρχο. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει ιεραρχία, δεν υπάρχει ανώτερη αρχή που να βρίσκεται πάνω από τα κράτη. Έτσι, τα κράτη είναι οι κύριοι δρώντες. Τα κράτη διαφέρουν ως προς τις δυνατότητές τους και ως προς τις προθέσεις τους. Τα πράγματα δεν είναι στατικά. Οι ικανότητες και οι προθέσεις δεν είναι σταθερές, ποικίλλουν και μπορούν να αλλάξουν. Έτσι, υπό αυτή την έννοια υπάρχει μεγάλος βαθμός αβεβαιότητας. Τα εθνικά κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες, αλλά αντιδρούν όταν απειλούνται, και αυτό καθιστά το σύστημα πιο επικίνδυνο. Έτσι, ο κόσμος μας σήμερα κυριαρχείται από τον ανταγωνισμό των μεγάλων δυνάμεων, η αβεβαιότητα είναι υψηλή σε πολλούς τομείς και δεν μπορούμε ποτέ να ξέρουμε τι θα γίνει με μια συγκεκριμένη χώρα και τι θα καθοδηγεί τη συμπεριφορά της σε 10, 20 ή περισσότερα χρόνια. Αυτό το σύστημα είναι λιγότερο προβλέψιμο από τον Ψυχρό Πόλεμο.

Τελευταίες λέξεις

Οι διεθνικοί θεσμοί που χαρακτήρισαν την εποχή μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μπορεί να μην είναι εξίσου εφαρμόσιμοι στην αναδυόμενη πολυπολική παγκόσμια τάξη. Ο κόσμος μετά την Ουκρανία θα μοιάζει πολύ διαφορετικός από τον κόσμο πριν από τον πόλεμο. Διεργασίες που ήταν αδρανείς ή αργούσαν, έχουν πλέον επιταχυνθεί, και αυτό θα οδηγήσει στην αποσύνδεση Ανατολής και Δύσης όσον αφορά την τεχνολογία, το εμπόριο

και την οικονομία. Οι σχετικές κατατάξεις των χωρών στην παγκόσμια τάξη πραγμάτων θα αλλάξουν και δεν θα είναι όλοι κερδισμένοι.

**Ο Ιωάννης Τιρκίδης είναι Διευθυντής Οικονομικών Ερευνών στην Τράπεζα Κύπρου και Πρόεδρος της Εταιρείας Κυπριακών Οικονομικών Μελετών (Cyprus Economic Society). Οι απόψεις που εκφράζονται είναι προσωπικές.*